

Türk-İslam Sanatında Kitabeler

Kemal ÖZKURT*-Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU**

Giriş

BU MAKALEDE, Anadolu'da Türk İslam sanatında yer alan kitabelere ilişkin çalışmalar ele alınacaktır. Konuya ilişkin çok sayıda yayın olmakla birlikte, kitabeleri doğrudan ilgilendiren, birinci dereceden kitabe konulu, başvuru kaynakları niteliğindeki eserler tercih edilecektir. Kitabelerin kısa tarihi verildikten sonra, Anadolu kitabeleri konusunda yazılan eserler tanıtılıp bu alanda hangi ihtiyacı karşıladıkları anlatılacak ve nihayet genel anlamda kitabeler konusunda uzunca bir kaynakça verilecektir.

İslam toplumu VII. yüzyılın başında, ilk fetihlerle birlikte, önceki ve çağdaş bazı kültürlerin anıtsal mimarileri ile karşılaşmıştı. Dinlerinin diğer din ve kültürlerle üstün olduğuna da inançları, onları hayatın diğer alanlarında da üstün olmaya zorluyordu. Bu anlamda, mimaride de onlarla yarışmak ve onları aşmak gibi bir zorunlulukları vardı.

Erken dönem İslam toplumu için diğer kültürlerden mimari yapı ve öğeleri almak, o mimariye yeni bir ruh vermek çok zor olmamıştı. Ancak, mevcut mimarinin gerek ana elemanlarında, gerekse süslemede yardımcı öge olarak çokça kullandığı figür (resim/heykel), İslam sanatçısının kaçınmak zorunda olduğu şeydi. Çünkü yeni din –en azından başlangıçta- resim ve heykele karşıydı. Sanat tarihi çevrelerinde tasvirten kaçışın, yazı sanatının gelişimine, dolayısıyla mimaride kitabelerin oluşumuna zemin hazırladığı şeklinde bir kanaat vardır.

Kur'an-ı Kerim'de yazının aracı olan Kalem'in ve bizzat yazının kendisinin övülmesi -her ne kadar burada fizikî anlamda kalemin ötesinde yazının ilahi kaynağı kastedilse de- dolayısıyla kalem ve yazıya olan saygı İslam toplumu-

---

* Yrd. Doç. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi, kozkurt@gmail.com.

** Prof. Dr., Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi, atufekcioglu@yyu.edu.tr

nun karakteristiği olmuştur. Ayrıca “oku” emri ve hadislerde “Allah’ın yarattığı ilk şeyin Kalem olduğu”nun ifade edilmesi¹ bu durumu pekiştirmiştir.

Böylesi bir zihni alt yapıdan beslenen İslam yazı sanatı, gelişimini sürdürerek bu dine inanan bütün toplumların sanatlarındaki yerini almıştır. Kitabeler, bu toplumların sanatında hem fonksiyonel (inşa, onarım, bani, usta, tarih gibi hususlarda bilgi verme) hem de estetik kaygının sonucu olarak ortaya çıkmışlardır.

Kitabelerin Gelişim ve İçeriği

Kitabe, Arapça *k-t-b* kökünden gelmekte, mastar olarak “yazmak” ve isim olarak “yazı” anlamlarına kullanılmaktadır.² Sanat tarihi terimi olarak *kitabe-yi*, her türlü yapı ve sanat eserinde, celi sülüs, celi ta’lik, kûfi, ma’kûlî gibi yazı türlerinden biriyle; yapının veya sanat eserinin yapım ve onarım sürecine katkısı bulunan kimseleri, sanat eserinin türünü, yapılış amacını, tarihini, dua istekleri vb. duyguları ifade etmek üzere taş, tuğla, mermer, maden, ahşap, seramik gibi malzemeye oyma, kabartma, kakma gibi tekniklerle yazılan her tür yazı olarak tanımlamak mümkündür.

Kitabeler genellikle sanat eserlerinin, insanların ilk bakışta görebilecekleri yerlerine konmaktadır. Örneğin bir caminin ana giriş kapısının üzerine, mihrap bordürüne, kubbe eteğine, beden duvarlarının üst kısmına, minarelerin gövdelerine, minberlerin korkuluklarına ve nihayet mezar taşlarına. Şüphesiz örnekler burada sıralananlarla sınırlı değildir. Ayrıca en büyük yapı türlerinden, ahşap, seramik, maden ve tekstilden yapılan en küçük el sanatları örneklerine kadar birçok objede kitabe bulunabilmektedir.

Kitabeler, yapılarda söz konusu olduğu zaman, ilk inşa, sonradan yapılan onarımlar (*ta’mîr*), genişletme (*tevsî*), mekân ekleme veya yenileme (*tecdîd*) gibi faaliyetleri ifade etmek üzere yazılırlar. Özellikle el sanatları ürünlerinde usta kitabesi veya usta imzası diyebileceğimiz, ustanın adını içeren kısa ifadeler de rastlanmaktadır.

Batı dillerinde yazı sanatına ilişkin olarak *calligraphy*, *paleography* ve *epigraphy* kelimeleri kullanılmaktadır. Bunlardan kaligrafi, hangi dil ve alfabede olursa olsun farklı türlerdeki güzel yazıyı; paleografi, el yazılarını ve bunları okuma becerisini ve epigrafi de farklı malzemelerin üzerine yazılan yazıları ve bunları okuma sanatını ifade etmektedir.

Türk-İslam sanatındaki kitabelerde kullanılan diller, Arapça, Farsça ve Türkçe olarak sıralanırlar. Bu durum genelde din ve bilim dili olarak Arap-

1 Ebu Dâvud, *Sünen*, Sünnet XVI.

2 Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri, Tesbit, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme*, İstanbul, 2002, s. 9; ayr. bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri Sözlüğü*, c. II, İstanbul, 1946, s. 284; C. Esat Arseven, *Sanat Ansiklopedisi*, c. II, İstanbul, 1966, s. 1101.

çanın, edebiyat dili olarak Farsçanın kabul edilmesiyle izah edilir. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kitabelerin çoğunun Türkçe ve manzum olduğu görülür.

Türk-İslam epigrafisinde yazı türlerini, kûfi, ma'kulî, celî sülüs, celî muhakak, celî ta'lik, rik'a şeklinde sıralamak mümkündür. Bu yazı türleri içinde en çok tercih edilenlerin celî sülüs ve celî ta'lik olduğu görülmektedir.

Kitabelerin taş, mermer, tuğla, çini, ahşap, alçı, metal, tekstil vb. malzemeler üzerine, kabartma, kakma, oyma veya kazıma yöntemlerinden biriyle veya aynı zamanda birden çok teknikle yazıldığı görülmektedir.

Türk tarihinin en erken yazıları, Türkçe olarak Türk kelimesinin geçtiği ilk örnekler VI. yüzyıla, Göktürk Hükümdarı Bilge Kağan devrine aittir. Günümüzde Moğolistan sınırları içinde bulunan yazıtlar, farklı bölgelerdeki 6 adet dikili taştan oluşmaktadır. 1889 yılında Rus tarihçi Yardinstev tarafından bulunan yazıtlar üzerine sonradan çok sayıda araştırma yapılmıştır.³

Selçuklular döneminden günümüze farklı yapı türlerinin üzerinde çok sayıda kitabe ulaşmıştır. Burada dilin Arapça olduğu görülmektedir. Özellikle Osmanlı dönemi kitabelerinde yaygın kullanım alanı bulan "ebced"le tarih düşürme yöntemi, Arap alfabesinin ilk sıralanması ve her harfin rakamsal değerine dayanan bir sistemdir. Bu sistemde örneğin *elif* harfinin değeri 1, *sin* harfinin değeri 60, *ğayn* harfinin değeri ise 1000'dir. Hz. Muhammed (s.a.v.) döneminde de kullanılan harflerin *ebced* şeklinde sıralanması, Emevî Halifesi Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705) değiştirilmiştir.⁴ Kitabede, şiir veya herhangi bir ifade ile rakamların matematik toplamının o yapının inşa, o sanat eserinin yapım veya mezar ise medfun olanın ölüm tarihini vermesi hedeflenir. Bu yolla kitabede tarih, rakamla verilmek yerine edebî bir ifadeyle verilmiş olmaktadır.

Kitabeler, sadece bânî, usta, tarih vb. bilgileri barındırmakla kalmaz, aynı zamanda süsleme repertuarına da ciddi bir katkıda bulunurlar. İslam sanatında, dinen yasak olduğu düşünülen figürden kaçış dolayısıyla, figür dışı süslemelere yoğunlaşma olduğu şeklindeki kanaat kısmen doğrudur. Türk-İslam sanatındaki eserlerin çoğunda bulunan süsleme şekilleri geometrik süsleme, bitkisel süsleme ve yazıdır. Uygulandıkları esere göre farklılık göstermekle birlikte, yapılarda çoğunlukla geometrik ve bitkisel süslemeye, mezar taşlarında daha çok yazı sanatına yer verilmiştir. Ancak bu durumun istisnaları yok değildir. Örneğin Bursa Ulu Cami'de yazı tüm süslemeye hakim durumdadır. Süsleme türü ne olursa olsun yazı, süsleme repertuarının vazgeçilmez öğesidir.

Kitabeler dönem, bölge, yapı türüne ve sanat eserine göre farklılık göstermekle birlikte, geniş anlamda:

3 Muharrem Ergin, *Orhun Abideleri*, İstanbul, 1983, s. 4 vd.

4 Mustafa Uzun, "Ebced", *DIA*, c. X, İstanbul, 1994, s. 68-70.

- 1- Yapım kipi,
- 2- Yapı türü,
- 3- Hangi hükümdar zamanında yapıldığı,
- 4- Kimin yaptırdığı,
- 5- Ne zaman yapıldığı gibi bilgileri ihtiva ederler.⁵
- 6- Kimin için yapıldığı,
- 7- Yaptırana (mezar ise, içinde yatana) dua isteği,
- 8- Ayet, hadis, güzel sözler, şiir vb. içerirler.⁶

Türk-İslam Kitabelerinin Kaynak Eserleri

Bu bölümde, Anadolu kitabeleri alanında ilk çalışmalara, belli bir bölge veya dönemi ele alan geniş kapsamlı eserlere yer verilecektir. Ayrıca son yıllarda sayıları artmaya devam eden mezar taşları konulu yüksek lisans ve doktora çalışmaları da ele alınacaklardır. Mezar taşları, özellikle yazı ağırlıklı olan örnekleri, kitabelerin en yaygın ve fazla miktarda bilgi taşıyan uygulama alanları olarak görülmelidir.

Türk-İslam epigrafisinin içinde yer aldığı İslam epigrafi alanında ilk ciddi çalışma Max van Berchem tarafından başlatılmıştır. Max van Berchem, 1863'te Cenevre'de doğmuştur. Leipzig Üniversitesi'nde yaptığı doktora tezinde İslam vergi sistemini inceleyen Berchem, Sâmi dillerine ilgi duymaya başlayıp Arapçaya yoğunlaştı. Mısır'da çok sayıda Arapça kitabeyi inceledi. Filistin ve Suriye'de çalışmalarını sürdürdü. Yaptığı çalışmalar ve topladığı fazla miktardaki malzeme onun sağlığında ve öldükten sonra yayınlanmaya devam etti. *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum*, Jerusalem (tp., "Ville", td., "Haram", tt., "Planches") adlı üç ciltlik eseri 2001 yılında yeniden basılmıştır.

1973 yılında adına kurulan vakıf, çok sayıda İslam ülkesinde kazı, yüzey araştırması ve epigrafik çalışma projelerini desteklemektedir. Vakıf merkezinde, Berchem'in okuduğu kitabelerin fotoğrafları, kitabelerin el yazısı çözümleri vb. malzemeler araştırmacılara sunulmaktadır.

İslam sanatında kitabelerin yaygınlığına rağmen, doğrudan kitabeleri konu alan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Burada bu çalışmalardan bir kısmını kısaca açıklanacak, diğerlerine kaynakçada yer verilecektir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilâyet, Kazâ ve Nâhiye Merkezlerindeki Kitâbeler*, İstanbul, 1927.

⁵ Yardım, *a.g.e.*, s. 32.

⁶ Selçuklu örnekleri için bkz. Duran Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Tamir)*, Ankara, 2001, s. 21-22.

160 sayfadan oluşan kitap, 46 adet fotoğrafla görsel açıdan desteklenmiştir. Osmanlıca basılmış kitapta Amasya ve Tokat yöresindeki mimari eserlerin kitabeleri, Arap harfli metinleri ve anlamlarıyla kaydedilmiştir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, İsaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, İsparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitâbeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamit Oğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul, 1929.

Kitap, 289 sayfa metin ve 74 sayfalık fotoğraf kısmından oluşmaktadır.

Kitapta, adı geçen yerleşimlerdeki tarihî yapılar hakkında bilgi verilmektedir. Bu yapıların var olanlarında, kitabelerinin Arap harfli metinleri ile birlikte, sadece kitabeden çıkarılan bani, tarih, usta vb. bilgiler özetlenmektedir. Kitabın son kısmında, yapılarla birlikte kitabelere ait fotoğraflar da bulunmaktadır. Son yıllarda yapılan çok sayıda tezde, parçalar halinde bu eserde adı geçen yerleşimlerin kitabeleri genişçe ele alınmakla birlikte bu eser uzun yıllar derli toplu yapısıyla kaynak kitap olma özelliğini sürdürmüştür. Eser, doğrudan kitabeler hakkında yapılmış en erken yayınlardan biri olması açısından önemlidir.

İsmail Hakkı Konyalı, *Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960.

Erzurum hakkında geniş tarihî malumatla başlayan eser, Erzurum'da kesilen paralar ve tarihî eserlerdeki kitabelerle devam etmektedir.

Kitap toplam 594 sayfadır. Ele alınan kitabelerin bir kısmının Arap harfli metin ve transkripsiyonları birlikte verilmiştir. Bazı kitabelerin metin ve anlamları verilmiş, bazılarının ise sadece transkripsiyonları verilmiş ve çıkarılan sonuçlara değinilmiştir. Bazı kitabelerin fotoğraflarına yer verilmiştir. Özellikle zamanla aşınarak okunamaz hale gelen, hasar gören, doğal veya beşerî sebeplerle yok olan kitabeler bakımından önem taşımaktadır.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri İle Konya Tarihi*, Konya, 1964.

Konya'nın tarihçesini ele alan eser, özellikle Selçuklu ve Karamanoğulları döneminde başkent oluşuna dikkat çeker. Osmanlılar devrinde kazandığı öneme vurgu yapar. Konya'da kesilen paraları ve mimarinin farklı türlerdeki örneklerini ele alır. Bunlar arasında öne çıkanlar, cami, kışla, türbe, medrese, tekke, çeşme, han, hamam, köprü, değirmen, kütüphane gibi yapılardır.

Ele aldığı eserlerin tarihi ve yapısı hakkında bilgi veren yazar, bazı örneklerde yapıların fotoğraflarını vermektedir. Kitabelerin Arap harfli metnini yazdığı bazı örneklerde fotoğrafları da yer almaktadır. Kitabelerin bir kısmında hem asıl metin hem de transkripsiyonu verilirken, bazı örneklerde transkripsiyonu verilmeyip sadece kitabede öne çıkan bani, usta, tarih vb. bilgilerle yetinilmiştir. Toplam 1213 sayfa olan kitabın sonuna 44 sayfalık bir de yapı, yer ve şahıs adları dizini eklenmiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Âbideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi, Ermenek ve Mut Âbideleri*, İstanbul, 1967.

800 sayfalık bir hacme ulaşan kitapta, önce genişçe Karaman hakkında tarihî kaynaklardan alınan bilgilere yer verilmiştir. Daha sonra bu şehirlerdeki yapı-larda bulunan kitabeler ele alınmıştır. Kitabelerin Arap harfli metinleri ile birlik-te tercümeleri verilmiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı, *Abideleri ve Kitâbeleri İle Üsküdar Tarihi*, I, II, İstanbul, 1976-1977.

İki ciltten oluşan çalışmanın birinci cildi 459, ikinci cildi ise 548 sayfadan meydana gelmektedir. Üsküdar'daki abideler anlatılırken kitabelere ağırlıkla yer verilen eserde, kitabelerin Arap harfli metinleri verilmiş, kitabeden çıkarılan bilgiler ise özetlenmiştir.

Recep Gün, "Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazının Kullanımı", Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1993.

95 sayfadan oluşan tezde, adı geçen dönemlerdeki yapılar, cami, medrese, darüşşifa, han, türbe, çeşme ve hamam şeklinde türlerine göre ele alınarak kitabeleri incelenmiştir. Ayrıca kitabeler epigrafik yönü ağırlıklı olan ve süsleme yönü ağırlıklı olan şekilde iki gruba ayrılmıştır. Kitabelerin fotoğrafları metin içinde transkripsiyonları ile birlikte verilmiştir.

F. Th. Dijkema, *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977.

Kitap, Osmanlı Devleti'nin ikinci başkenti Edirne'de bulunan mimari eserleri incelemektedir. Kitabelerin, Arap harfli metinleri ile birlikte anlamları da verilmiştir. Ayrıca kitabeden çıkarılan banî, sanatkâr, tarihî dönem ve tarihlen-dirme gibi önemli bilgiler vurgulanmıştır.

Suphi Saatçi, *Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitâbeler*, İstanbul, 1988.

Klasik dönem Osmanlı mimarisinin başmimarî Sinan tarafından inşa edilen eserlerdeki kitabeleri deşifre eden yazar, 164 sayfadan oluşan bu çalışmada kitabelerin teknik bilgilerinin yanı sıra Arap harfli metinlerine, okunuşlarına ve anlamlarına yer vermiştir.

Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, 1992.

Kitap, Anadolu'daki en erken tarihli mezar taşlarından bir kısmını incelemesi açısından önemlidir. Çalışmada bütün Ahlat mezartaşları olmasa da günümüze sağlam halde gelen, okunabilen örneklerden çok sayıda kitabe ele

alınmış, bunların metinleri ve anlamları verilmiştir. Buradaki örnekler, Anadolu'da mezartaşı kitabelerinin seyrini takip etme bakımından değer taşımaktadır.

Murat Yüksel, *Gümüşhane Kitâbeleri*, İstanbul, 1997.

Eser 258 sayfadır. Girişte Gümüşhane'nin kısa tarihine yer verilen kitapta, genel anlamda kitabelerin değeri ve kitabeleri oluşturan öğeler ele alınmaktadır. Gümüşhane kitabeleri yerleşim merkezlerine göre ele alınarak önce Arap harfli metin, sonra transkripsiyon ve nihayet Türkçe anlamları verilmektedir. Kitapta, kitabelere ait fotoğraflara da yer verilmiştir.

Recep Gün, "*Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı*", Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 1999.

İki ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde kitabeler biçim, şekil ve konum açısından, ikinci bölümde ise içerik açısından incelenmektedir. Birinci bölümde yazılar, konum, boyut, teknik, dil, karakter ve süslemeler; ikinci bölümde kitabelerin içerikleri, yazı türleri, unvan ve lakaplar, kitabe klişesi, ayet, hadis ve hikmetli sözler, dualar ve isimler başlıkları altında ele alınmıştır.

258 sayfa metin ve 249 fotoğraftan oluşan tezde, kitabelerin transkripsiyonlarına ve Türkçe anlamlarına yer verilmiştir.

Abdülhamit Tüfekçioğlu, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.

Doktora tezi olarak hazırlanan çalışma 2001 yılında yayınlanmıştır. Toplam 768 sayfa olan kitapta 434 adet fotoğraf bulunmaktadır. Yazının gelişimi ve türleri ile başlayan çalışmada, Selçuklu öncesi dönemde mimari yapılarıdaki kitabeler hakkında özet bilgilere yer verilmiştir. Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi mimarisindeki kitabelerden örneklerle devam eden çalışma, erken Osmanlı mimarisindeki yazıya odaklanmaktadır.

Bu döneme ait 134 adet yapının ele alındığı kitapta, bu yapılara ait çok sayıda kitabe incelenmiştir. Her bir yapının önce kısaca tarihçesi ve bu günkü durumu ele alınmakta akabinde yazının yapıdaki konumu ve kitabenin boyutları hakkında bilgi verilmektedir. Daha sonra kitabelerin Arap harfleriyle metni, transkripsiyonu ve anlamıyla devam etmektedir. Son bölümde de, kitabedeki yazının dil ve gramer özellikleri, yazı türü, hattatı, malzeme ve tekniği belirtilmekte ve nihayet her bir yapıdaki yazının hat sanatı bakımından değerlendirilmesi yapılmaktadır.

Son yıllarda, kitabelere ilişkin tezlerde bir artış gözlenmektedir. Burada birkaç örneği ele alınan çalışmalar, bu türe sadece bir örnek oluşturacak mahiyettedir. Bu anlamda yapılan çalışmalara kaynakça bölümünde yer verilecektir.

Remzi Duran, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Ta'mir)*, Ankara, 2001.

Eser 76 sayfa metin, 18 sayfa çizim ve fotoğraf olmak üzere toplam 94 sayfadan oluşmaktadır.

Eserde, Selçuklu devri Konya kitabelerinin fiziki özellikleri (konum, malzeme, teknik, tezyinat, yazılar) ve kitabelerin muhtevaları (yapı emri, yapı türü, bani, ayet ve dua cümleleri, tarih) gibi bilgilere yer verilmiştir. Son olarak Konya kitabeleri, Anadolu Selçuklularının diğer önemli şehirleri olan Kayseri ve Sivas kitabeleri ile mukayese edilmiştir. Kitabelerin metinlerine ve tercümelerine yer verilmiştir.

Ali Yardım, *Alanya Kitâbeleri (Tesbit, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme)*, İstanbul, 2002.

Kitap 535 sayfadan oluşmaktadır. Alanya'nın kısa tarihçesiyle başlayan kitap, "kitabe, kaligrafi, paleografi ve epigrafi" terimleri hakkında bilgilerle devam eder. Kitabelerin yer aldığı yapı türleri, hat çeşitleri ve kitabelerde kullanılan dillere ayrıca kitabelerde geçen ayet, hadis, hikmetli sözlere vb. yer verilmiştir.

Yazar kitabeleri önce metin, sonra transkripsiyon ve sonunda da kitabeden çıkarılan bani, usta, tarihî bilgi vb. şeklinde ele almıştır.

Eserde çok sayıda kitabe ve yapı fotoğrafı ile birlikte bazı çizimlere de yer verilmiştir. Eklenen tablolarla yararlanılması daha kolay hale gelmiştir.

Özellikle, kitabelere ilişkin bazı problemleri tartışması ve bu alanda çalışma yapacak araştırmacıları uyaran bilgiler içermesi bu eseri farklı kılan yönlerin başında gelmektedir.

F. Gülsüm Ersoy (Top), "İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitâbeleri", Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2002.

Toplam 234 sayfadan oluşan tezde 74 adet fotoğraf kullanılmıştır. Tez, İstanbul'un imarı, kitabe ve ebcede ilişkin kısa bir bilgi ile başlamaktadır. İkinci bölüm katalog şeklinde düzenlenerek İstanbul'daki 29 camiye ait kitabelere yer verilmiştir. Önce caminin tarihine değinilmekte, daha sonra camide bulunan inşa kitabesinden başlayıp diğer kitabelere doğru bir seyir izlenmektedir. Kitabelerin önce Arap harfleriyle metinleri daha sonra tercümesi verilmekle ve son olarak kitabenin değerlendirmesine geçilmektedir.

Mezar taşları yapıları gereği, kitabelerin en çok kullanıldığı alan olarak görülmektedir. Bu anlamda, kitabe haricinde figürlü, nesneli vb. süsleme öncelikli mezar taşları dışındaki tüm çalışmalar, bu makalenin konusu içinde ele alınabilir. Ancak burada özellikle kitabe öncelikli çalışmalara yer verilmiştir.

Şevket Beysanoğlu, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi*, III c., Ankara, 2003.

Üç cilt ve toplam 1221 sayfadan oluşan eserin 1. cildi, “Başlangıçtan Akkoyunlular’a Kadar”, II. cilt, “Akkoyunlular’dan Cumhuriyete Kadar”, III. cilt ise “Cumhuriyet Dönemi” alt başlıklarıyla ele alınmıştır.

Yazar bu çalışmasında kronolojik sırayla Diyarbakır tarihini anlatırken, sırası geldikçe o dönemlere ait mevcut kitabelere yer vermiş, kitabelerin Arap harfli metinleri ile birlikte, anlamları da verilmiştir. Eser, Anadolu’daki uzun bir zaman dilimini kapsayan farklı hâkimiyet dönemlerine ait en eski örneklerle de içeren kitabeleri barındırmak bakımından ayrı bir öneme sahiptir.

Orhan Altuğ, “Afyonkarahisar Yapı Kitâbelerinde Hat Sanatı”, Yüksek Lisans tezi, Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çanakkale, 2006.

Tezde, il merkezindeki Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı devirlerine ait yapılarda yer alan, inşa ve tamir kitabeleri hat sanatı bakımından değerlendirilmiştir. Bu çalışmada, Selçuklu dönemine ait dört, Beylikler dönemine ait beş, Osmanlı dönemine ait ise kırk dokuz kitabe ele alınmıştır. Örneklerde yazı, içerik, malzeme ve teknik olarak tanımlanmış, kitabenin Arap harfleriyle birlikte transkripsiyonuna ve anlamına da yer verilmiştir.

Sebiha Gürleyik, “Sivas Mezar Kitâbeleri Üzerine Bir İnceleme”, Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas, 2008.

Dört bölüm halinde ele alınan tezin birinci bölümünde, müzedeki mezar ve yapı kitabeleri, ikinci bölümde Sivas’ta mevcut mezarlıklardaki kitabeler, üçüncü bölümde hazirelerdeki mezar kitabeleri incelenmiştir. Dördüncü bölümde, kitabeler kronolojik olarak, dil, cinsiyet, meslek, unvan vb. yönlerden tasnif edilmiştir. Kaynakçadan sonra, EK 1 başlığıyla, kitabelerin Arap harfli metinleri ile birlikte transkripsiyonlarına ve açıklamalarına yer verilmiş, EK2 başlığıyla da kitabelerin fotoğrafları sıralanmıştır.

Fatma Zehra Dumlupınar, “Yeni Vâlide Camii Çini Kitâbeleri Bezemeleri”, Yüksek Lisans, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Toplam 136 sayfadan oluşan tez iki ana bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde, yapıda bulunan kitabelerin fotoğrafları, kitabelerin transkripsiyon ve anlamları, ikinci bölümde ise yazılardaki bezeme türleri incelenmektedir. İkinci bölümde bezeme ana başlığı altında yapraklar, çiçekler, sap çıkmaları, ortabağlar, serberkler, münhaniler ve rumiler alt başlıklarına yer verilmiştir. Tez, kitabelerin çini malzemeye uygulanışı bakımından önem taşımaktadır.

Türk-İslam sanatında epigrafiye ilişkin makale şeklindeki çalışmalar da bulunmaktadır. Konuyla ilgili terminoloji içerikli bir örneğe yer verelim.

Kemal Özkurt, “Türk-İslam Epigrafisinde İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)lığa İlişkin Terimler”, *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, yıl 2006, sy. 16, s. 73-110.

Makale iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde inşa, onarım, genişletme ve yeniden inşa anlamında kullanılan “amelu”, “ceddede”, “sâht” vb. Arapça, Farsça, Türkçe toplam 29 terim incelenmiştir. İkinci bölümde, “alâ yedi”, “bânî”, “mimâr”, “nazar”, “sâhib” gibi, ustadan hayır sahibine, denetleyiciden inşa sürecindeki yardımcı hizmetlere kadar inşa sürecinde görev alan kişileri ifade eden toplam 23 terim ele alınmıştır. Her terimin önce sözlük anlamı, sonra o terimin geçtiği yapı ve kitabesi, son olarak da, sanat tarihi terminolojisinde bu terimin neyi ifade ettiği vurgulanmıştır.

Sonuç

Türk-İslam sanatında kitabeler, erken İslam sanatından itibaren değerini artırarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Özellikle Osmanlı döneminin son yüzyıllarında repertuara dahil edilen edebî metinlerle birlikte kitabeler, adeta edebiyat ortamı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır.

Anadolu kitabelerine ilişkin problemleri birkaç madde halinde şöylece sıralamak mümkündür:

- 1- Kitabe yazımında bir yöntem birliği bulunmamaktadır. Bazı çalışmalarda kitabelerin sadece transkripsiyonları, bazılarında sadece Arapça metinleri bazılarında ise kitabelerin sadece anlamları verilmektedir.
- 2- Bazı çalışmalarda kitabeler, sadece üzerinde bulunduğu eserin banî, ustası ve tarih bilgisi olarak algılanmakta, bilimsel yöntemlerle ele alınmadan, kitabenin örneğin “Taş Vakfiye” mi, “Vergi Kitabesi” mi olduğu gibi bilgilere yer verilmemektedir.
- 3- Kitabelerde geçen ayet, hadis, dua, şiir vb. metinler, kitabe kapsamı içinde ele alınmamakta, çözüme tabi tutulmamaktadır. Hâlbuki bu metinlerde, o yapıyı bütünleyen içerikler bulunmaktadır. Örneğin bir rasathanede gökle ilgili, medresede eğitimle ilgili bir ayet veya hadis bizleri yapının anlam bütünlüğüne taşıyacak öğelerdendir. Özellikle planındaki değişme, zamanla yapılan ilavelerle kullanım farklılaşmasına uğrayan eserlerde, bazen kitabelerdeki ayetler veya diğer metinler yapı türüne işaret edebilir. Ölüm, ticaret vb. ile ilgili ayetler bize yapının kimliği hakkında bilgi verebilir.
- 4- Bazı çalışmalarda, kitabelerin dilini bilmeyen araştırmacı ya sadece isim tarih gibi ilk bakışta anlaşılacak bilgilerle yetinmekte veya konunun uzmanı olmayan ancak sadece o dili kısmen bilen kimselere tercüme yaptırılmakta ve son derece yanlış sonuçlara ulaşılmaktadır.
- 5- Hatalı yapılan bir tercüme, kaynaktan kaynağa aktarılarak bu hatanın on yıllarca tekrarlanmasına yol açmaktadır. Bu durumda hatalı tercümeyle ilgili başlı başına bir çalışmanın yapılması ve bunlara dikkat çekilmesi gerekmektedir.

Türk-İslam Kitabeleri Literatürü

Bu bölümde, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak sıralanan, kitap, tez, makale vb. çalışmalara yer verilecektir.

- Acar, M. Şinasi, *İstanbul'un Son Nişan Taşları*, İstanbul, 2006.
- Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, "Hattat Sami Efendinin Mezar Taşı Kitâbeleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1998, s. 128-139.
- Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, "Eyüp Sultan Civarında İmzalı Mezar Taşı Kitâbeleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Açıkgözoğlu, Ahmet Sacit, "Eyüp Sultan'da Ketebeli Mezar Taşları", *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu (9-11 Mayıs 1997)*, İstanbul, 1997, s. 202-205.
- Ademoğlu, Beyhan, "Karacaahmed 7. Ada Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Akarsu, Kamil, "Celvetiye Tekkelerinde Bulunan Mezar Taşları ve Kitâbeler", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1985.
- Akdağ, M., "Ankara Sultan Alâeddin Camii Kapısında Bulunan Hicrî 763 Tarihli Bir Kitâbenin Tarihi Önemi", *Tarih Vesikaları*, 1963, 1/18, s. 366-374.
- Aksel, Tibet, "Yenikapı Mevlevihanesi Haziresi", *İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri*, Ankara, 1996, c. 1, s. 223-281.
- Aktuğ, Fatma Nur, "XIII-XVI. yüzyılda Bursa Mezartaşları", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1981.
- Allan, J. W., *Islamic Metalwork: The Nuhad es-Said Collection*, London, 1982.
- Alparslan, Ali, "Mimari Yapıların Yazı Sanatı Bakımından Önemi", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, 1976-1977, sy. 4-5, s. 1-14.
- Alparslan, Ali, "İslam Yazı Sanatı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, İstanbul, 1993, c. 14, s. 441-522.
- Amari, M., *Le Epigrafi Arabiche di Sicilia, Inscrizione Edili*, Palermo, 1971.
- Arbaş, Hamit, "Çanakkale Yalı Camii Haziresi Mezar Taşları", *Arkeoloji ve Sanat Tarihi Dergisi*, 2003, sy. 2, s. 1-23.
- Arslan, Ayşegül, "Edirne Üç Şerefeli Camii Haziresi Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Aslanapa, Oktay, "Bursa Yenişehir'inde Reyhan Paşa'nın 734 Tarihli Mezar Taşı ve Lahdi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1969-1970, sy. 3, s. 59-67.
- Atacan, Veysel, *Rize Hemşin Yöresi Osmanlı Mezar Taşları ve Kitâbeleri*, 2001.
- Ayanoğlu, Fazıl İsmail, "Fatih Devri Ricali Mezar Taşları Ve Kitâbeleri", *Vakıflar Dergisi*, 1958, sy. 4, s. 193-208.
- Ayday, Cedide, "Gebze'de Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Aydoğdu, Günnur, "Amasya Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

- Ayverdi, E. H., *Fatih Devri Hattatları ve Hat Sanatı*, İstanbul, 1953.
- Barın, Sevgihan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Edirne Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1982.
- Başkan, Seyfî, *Karamanoğulları Dönemi Konya Mezar Taşları*, Ankara, 1996.
- Bayburtluoğlu, Zafer, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Erzurum, 1993.
- Berchem, Max van, and Halil Edhem, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum III: Asie Mineure I, Mémoires de l'Institut Français Archéologique du Caire* 29, Cairo, 1910-17.
- Berchem, Max van, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum II: Syrie du Sud, Mémoires de l'Institut Français Archéologique du Caire* 43-45, Cairo, 1920-22.
- Bergeret, Jean and Ludvik Kalus, "Analyse de décors épigraphiques et floraux à Qazwin au début du VIe/XIIe siècle", *Revue des Études Islamiques*, 1977, sy. 45, s. 89-130.
- Berk, Süleyman, *Zamanı Aşan Taşlar: Zeytinburnu'nun Tarihi Mezar Taşları*, İstanbul, 2006.
- Berk, Süleyman, *Hattat Mustafa Râkım Efendi*, İstanbul, 2003.
- Berk, Süleyman, "İstanbul Sur Kapı Kitâbeleri", *Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul, 2004, sy. 7, s. 300-304.
- Beygu, Abdürrahim Şerif, *Ahlat Kitâbeleri*, İstanbul, 1932.
- Beygu, Abdürrahim Şerif, *Erzurum: Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri*, İstanbul, 1936.
- Bıvar, A.D.H. and Ehsan Yarshater (eds.), *Corpus Inscriptionum Iranicarum*, Part 4, *Persian Inscriptions Down to the Early Safavid Period*, vol. VI, *Mazandaran Province*, London, 1978.
- Blair, Sheila S., "Legibility versus Decoration in Islamic Epigraphy: The Case of Interlacing", *World Art: Themes of Unity in Diversity: Acts of the XXVIth International Congress of the History of Art*, Penna, 1989, s. 329-334.
- Blair, Sheila S., "The Inscriptions From the Tomb Tower at Bastam: An Analysis of Ilkhanid Epigraphy", *Art et Société dans le Monde Iranien*, Paris, 1982, s. 263-288.
- Blair, Sheila S., *The Monumental Inscriptions from Early Islamic Iran and Transoxiana*, Leiden, 1992.
- Bombacı, Alessio, *The Kufic Inscription in Persian Verses in the Court of the Royal Palace of Mas'ud III at Ghazni*, Rome, 1966.
- Boran, Ali-Tüfekçioğlu, Abdülhamit-Erdal, Zekai-Yıldız, İrfan, "Siirt ve Çevresi 2003 Yılı Yüzey Araştırması, Kozluk Mezar Taşları", 26. *Uluslar Arası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu*, Ankara, 2005, c. I, s. 241-254.
- Burgoyne, Michael Hamilton, and Amal Abul-Hajj, "Twenty-four Medieval Arabic Inscriptions from Jerusalem", *Levant*, 1979, sy.11, s. 112-137.
- Canyurt, Filiz, "Kastamonu Şehri İsmail Bey Külliyesi, Saray Camisi, Hep Kebirler Camisi, Muzafferiddin Gazi Türbesi Hazirelerinde Bulunan Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Cavit, M., *Akşehir Kitâbeleri ve Tetkikatı*, Muğla, 1934.
- Cengiz, Ömer, "İskece Kavala'da Bulunan Mezar Taşları ve Kitâbeler", Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

- Cevdet, M., "Bursa'da Gazi Umur Bey Camii Kitâbesi ve Bir Kaç Mühim Kitap", *Türk Tarih Arkeoloji ve Etnografya Dergisi*, 1934, sy. II, s. 258-261.
- Huart, Cl., *Epigraphie arabe de l'Asie Mineure*, Paris 1895.
- Colin, G., *Corpus des Inscriptions Arabes et Turques de l'Algérie: Département d'Alger*, Paris, 1901.
- Çağdaş, Cevdet, *Kıbrıs'ta Osmanlı Devri Mezarları; Mezar Taşları*, Ankara, 1971.
- Çağlıtütüncügil, Ersel, "Kuzey Azerbaycan'daki Türk Dönemi Yapılarında Bulunan Usta Kitâbeleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2008, 3/7, s. 210-219.
- Çal, Halit, "Göynük (Bolu) Şehri Mezar Taşları", *Vakıflar Dergisi*, 2007, sy. 30, s. 307-395.
- Çal, Halit, "Kastamonu Müzesindeki Türk Mezar Taşları", *Konya Kitabı X, Prof. Dr. R. Arık ve Prof. Dr. O. Arık'a Armağan*, Konya, 2007, s. 199-224.
- Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de Kitâbelerinden XV ve XVI. Yüzyıllarda Yapıldığı Anlaşılan İlk Osmanlı Yapıları", *Vakıflar Dergisi*, 1981, sy. XIII, s. 542-580.
- Çayırdağ, Mehmet, "Kayseri'de Selçuklu ve Beylikler Dönemine Ait Bazı Kitâbe ve Mezartaşları", *Tarih Dergisi*, 1984, sy. XXXIV, s. 495-532.
- Çelik, Çiğdem, "Bitlis Güroymak'taki Tarihi Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Çoktan, Ekrem, "Karacaahmet 9. Ada Mezar Taşı Kitâbeleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- David-Weill, J., *Les Bois à épigraphes jusqu'à l'époque Mamlouke*, Cairo, 1931.
- Demir, Çetin, "Tokat Erenler Tarihi Mezarlığı ve Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Derman, Uğur, "Edirne Hattatları ve Edirne'nin Yazı Sanatımızdaki Yeri", *Edirne Edirne'nin 600. Yılı Fethi Yıl Dönümü Armağan Kitabı*, Ankara, 1965, s. 311-321.
- Derman, Uğur, "Türk Hat Sanatı", *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, Ankara, 1993.
- Derman, Uğur, "Mezar Kitâbelerinde Yazı Sanatımız", *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, 1975, 49/328, s. 36-47.
- Deverdun, G., *Inscriptions Arabes de Marrakech*, Rabat, 1956.
- Dijkema, F., *The Ottoman Historical Monumental Inscriptions in Edirne*, Leiden 1977.
- Duran, Remzi, *Selçuklu Devri Konya Yapı Kitâbeleri (İnşa ve Tamir)*, Ankara, 2001.
- Edhem, Halil, "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1331-1332, sy. V-VI, s. 735-753.
- Edhem, Halil, "Âl-i Germiyân Kitâbeleri", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1329, sy. I, s. 118-127.
- Edhem, Halil, "Kitâbeler Nasıl Kayıt ve Zabt Olunmalıdır", Ankara, 1940.
- Edhem, Halil, "Trabzon'da İslâmî Kitâbeler", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1334, sy. 48, s. 332-334.

- Edhem, Halil, "Yörgüç Paşa ve Evlâdına Aid Birkaç Kitâbe", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1327, sy. 9, s. 1-10.
- Elisséeff, Nikita, "La titulature de Nur al-Din après ses Inscriptions", *Bulletin des Études Orientales*, 1952-4, sy. 14, s. 155-96.
- Elker, Selahattin, "Kitâbelerde Ebced Hesabının Rolü", *Vakıflar Dergisi*, 1942, sy. III, s. 17-26.
- Erbaş, A., "Fatih ve II. Bâyezid Devrinden Günümüze Ulaşan İstanbul Camilerinin Kitâbe ve Celî Yazıları", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1990.
- Erdal, Gültekin, "Sultan II. Beyazıd Cami Haziresindeki Mezar Taşlarının Sanatsal İncelenmesi", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- Eren, Naci, "Antalya Müzesinde Bulunan Eski Türk Mezar Taşları", *Türk Etnografya Dergisi*, 1982, s. 17, s. 115-133.
- Flury, S., "Bandeaux Ornémentés à Inscriptions Arabes, Amida-Diarbekr IXe [sic] siècle", *Syria*, 1920, sy. I, s. 235-249, 318-328; *Syria*, 1921, sy. 2, s. 54-62.
- Flury, S., "Das Schriftband an der Türe des Mahmud von Ghazna (998-1030)", *Der Islam*, 1918, sy. 8, s. 214-227.
- Flury, S., "Le décor épigraphique des Monuments Fatimides du Caire", *Syria*, 1936, sy. 17, s. 365-376.
- Flury, S., "Le décor épigraphiques des monuments de Ghazna", *Syria*, 1925, sy. VI, s. 61-90.
- Flury, S., "Ornamental Kufic Inscriptions on Pottery", *A Survey of Persian Art*, London, 1939, sy. I, s. 743-769.
- Galib, Mübarek, *Ankara, Camiler, Mezarlıklar, Kitâbeler*, Ankara, 1996.
- Galib, Mübarek, "Menteşe Oğulları Devletine Ait Bazı Kabir Taşları", *Türkiyât Mecmûası*, 1928, sy. II, s. 347-369.
- Galitekin, Ahmed Nezih, *Osmanlı Dönemi Gölcük Mezar Taşları*, Gölcük, 2000.
- Gaube, Heinz, *Arabische Inschriften aus Syrie*, Beirut: Beirut Texts and Studies, 1978.
- Ghouchani, Abdallah, *Khatt-i Kufî Maqili dar Masağid-i Bastani-yi Isfahan*, Tehran, 1985.
- Göktürk, Mehmet, *Tarihi ve Anıtları Işığında Kırşehir Mezar Taşları*, Kırşehir, 2009.
- Grohmann, A., *Arabische Paläographie*, Wien, 1967.
- Grohmann, Adolf. "The Origin and Development of Floriated Kufic", *Ars Orientalis*, 1957, sy. II, s. 184-213.
- Grohmann, Adolf, *Arabische Paläographie*, c. I-II, Vienna, 1971.
- Güler, Mustafa, "Afyon Karahisar'da Eski Mezarlıklar ve Geriye Kalanlar", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1999, sy. II, s. 71-87.
- Gümüşdağ, Gökhan, "Kastamonu Şehri Nasrullah Camisi, Yılanlı Camisi, Yakupağa Camisi, Ahmed Dede Camisi Hazirelerindeki Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.

- Gün, Recep, "Amasya ve Çevresindeki Mimari Eserlerde Yazı Kullanımı", Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Gün, Recep, "Samsun Çarşamba Rıdvanpaşa Camii Haziresindeki Mezar taşları (Celi Ta'lik Kitâbeli Olanlar)", *19 Mayıs Üniversitesi Dergisi*, 2006, sy. XXII, s.103-143.
- Gün, Recep, "Anadolu Selçuklu Mimarisinde Yazı Kullanımı", Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.
- Günay, Yasemin, "16. Yüzyıl Osmanlı Mezar ve Mezar Taşları (İstanbul)", Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.
- Güneş, Burhanettin, "Van Gölü Havzası Türk Mimarisinde Yazı Sanatı", Doktora tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Günüş, Fevzi, "XV-XX. Yüzyıl Dînî Mimarîsinde Celi Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Gürlevik, Sabiha, "Sivas Mezar Kitâbeleri Üzerine Bir İnceleme", Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Güven (Karamürsel), A. Alım, "15. Yüzyıl Osmanlı Mezar Taşları (İznik-Bursa-Edirne-İstanbul)", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1995.
- Hanaway, William L., *Corpus Inscriptionum Iranicarum, Part IV: Persian Inscriptions Down to the Early Safavid Period, vol. 2: Khorasan Province, Portfolio I: Khorasan I*, London, 1977.
- Hanoğlu, Canan, "Erzurum Merkezde Cami Hazirelerinde Bulunan XVIII.-XIX. yy. Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- el-Hawary, Hassan M. and Gaston Wiet, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum IV: Arabie, Mémoires de l'Institut français archéologique du Caire*, Cairo, 1985.
- Herzfeld, Ernst, *Matériaux pour un Corpus Inscriptionum Arabicarum II: Inscriptions et Monuments d'Alep, Mémoires de l'Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire*, Cairo. 1954-5.
- Hillenbrand, Robert, "Qur'anic Epigraphy in Medieval Islamic Architecture", *Revue des Études Islamiques*, 1986, sy. 54, s. 171-187.
- Horovitz, J., "A List of the Published Mohammedan Inscriptions of India", *Epigraphia Indo-Moslemica*, 1909-10, s. 30-144.
- Hussain, M. A., "A Record of All the Qur'anic and Non-Historical Epigraphs on the Protected Monuments of the Delhi Province", *Memoirs of the Archaeological Survey of India*, Calcutta, 1936.
- İltar, Gazanfer, "Giresun İli Sahil Şeridindeki Osmanlı Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- İnci, Veysi, "Cizre Mezar Taşları (18.-19.yy.)", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

- İşli, Emin Nedret, "İstanbul'da Gömülü Şairlerin Mezar Kitâbeleri", Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- İşli, Necdet, "Edirne Mezarları ve Taşları", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, İstanbul, 1998.
- Karaçağ, Demet, *Bursa'daki 14-15. Yüzyıl Mezar Taşları*, Ankara, 1994.
- Kara, Hacer ve Şerife Danişık, *Konya Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Konya, 2005.
- Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa Mezar Taşları*, Şanlıurfa, 1996.
- Karamağaralı, Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara, 1992.
- Karamürsel, Alım, "Edirne'nin En Eski Tarihli ve Yazılı Mezar Taşı", *Tarih ve Toplum*, 1990, sy. 74, s. 42.
- Kaynak, Sadettin Nüzhet, *İstanbul Meşahirine Ait Mezar Kitâbeleri*, İstanbul, 1932.
- Kessler, Christel, "Abd al-Malik's Inscription in the Dome of the Rock: A Reconsideration", *Journal of the Royal Asiatic Society*, 1970, sy. 3, s. 2-14.
- Komaroff, Linda, "Persian Verses of Gold and Silver: The Inscriptions on Timurid Metalwork", *Timurid Art and Culture: Iran and Central Asia in the Fifteenth Century*, Leiden, 1992, s. 144-157.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Konya Tarihi*, Konya, 1964.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Erzurum Tarihi*, İstanbul, 1960.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Karaman Tarihi*, İstanbul, 1967.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Ankara Abidelerinden Karacabey Mamuresi Vakfiyesi, Tarihi ve Diğer Eserleri*, İstanbul, 1943.
- Konyalı, İ. Hakkı, *Abideleri ve Kitâbeleri ile Üsküdar Tarihi*, I-II, İstanbul, 1976-1977
- Köseoğlu, Neşet, "Şarki Karaağaç Kitâbeleri ve Mezar Taşları", *Ün*, 1936, sy. 22-23-24, s. 334-336.
- Kunter, Halim Baki, "Kitâbelerimiz", *Vakıflar Dergisi*, 1942, sy. II, s. 431-456.
- Laqueur, Hans Peter, *Hüve'l-Bâkî-İstanbul'da Osmanlı Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, İstanbul, 1997.
- Mantran, Robert, "Les Inscriptions Turques de Brousse", *Oriens*, Damas, 1959, sy. XII, s. 118-121.
- Mantran, Robert. "Les Inscriptions Arabes de Brousse", *Bulletin d'Études Orientales*, Damas, 1954, sy. XIV, s. 87-114.
- Marzouk, Muhammad Abdel Aziz, "The Evolution of Inscriptions on Fatimid Textiles", *Ars Islamica*, 1942, sy. X, s. 164-166.
- Mercier, G., *Corpus des Inscriptions Arabes et Turques de l'Algerie: département de Constantine*, Paris, 1902.
- Meriç, Rıfki Melûl, *Akşehir Türbe ve Mezarları*, İstanbul, 1936.
- Miles, George C., "Early Islamic Inscriptions Near Ta'if in the Hijaz", *Journal of Near Eastern Studies*, 1948, sy. VII, s. 236-242.
- Miles, George C., "Epitaphs from an Isfahan Graveyard", *Ars Islamica*, 1939, sy. VI, s. 151-157.

- Moaz, K., and S. Ory, *Inscriptions Arabes de Damas: Les Stèles Funéraires. I. Cimetière d'al-Bab al-Sagîr*, Damascus, 1977.
- Molla, Salih, "Gümülcüne Ve Çevresindeki Kitâbe ve Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Moritz, B., "Arabistan (Yazı)", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1993, c. I, s. 498-512.
- Mutlu, Mehmet, "Siirt Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Nefes, Eyüp, "Samsun Yöresinde Bulunan Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Neymat, M. S., *Korpus Epigrafiçeskih Pamyatnikov Azerbaydjana Arabo-Perso-Tyurkoyaziçnie Nadpisi Baku i Apserona XI - Naçala XX - Veka*, c. I-III, Baku 1991.
- Nuhoğlu, Mehmet, "Koca Mustafa Paşa (Sümbül Sinan) Camisi Haziresi Mezar Taşları Üzerine Bir Araştırma", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- Nüzhet, Saadettin, *Mezar Kitâbeleri*, İstanbul, 1932.
- Ocaña Jimenez, M., *Repertorio de Inscripciones Arabes de Almería*, Madrid, 1964.
- Onur, Oral, *Edirne Türk Tarihi Vesikalarından Kitâbeler*, İstanbul, 1972.
- Oral, Zeki, "Anadolu'da Sanat Değeri Olan Ahşap Minberler, Kitâbeleri ve Tarihçeleri", *Vakıflar Dergisi*, 1962, sy. V, s. 23-77.
- Ölçay, Hülya, "Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı 19. Yüzyıl Kadın Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Önkal, Hakkı, "İstanbul'daki Selatin Camilerinin Kitâbeleri Hakkında Bazı Düşünceler", *VI. Orta Çağ Ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (8-10 Nisan 2002), Kayseri, 2002, s. 579-585.
- Özcan, Ali Rıza, *Türk Kültür ve Medeniyet Tarihinde Fatih Külliyesi II-III Hazîre*, İstanbul, 2007.
- Özcan, Ali Rıza, "Topkapı Sarayı Bab-ı Hümayun Yazları", *Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul, 2004, sy. VII, s. 292-300.
- Özcan, Ali Rıza, (ed.), *Hat ve Tezhip Sanatı*, Ankara, 2009.
- Özergin, M. Kemal, "Türkiye Kitâbeleri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul, 1972, sy. IV, s. 61-64.
- Özkurt, Kemal, "Türk-İslam Epigrafisinde İmar (Yapı) ve Mimar (Usta)lığa İlişkin Terimler", *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 2006, sy. 16, s. 73-110.
- Özsayınır, Zübeyde Cihan, "Mimar Sinan'ın İstanbul'daki Cami ve Türelerinde Yazı Düzeni ve Anlamı", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993.
- Pancaroğlu, Oya, "Serving Wisdom: The Contents of Samanid Epigraphic Pottery", *Studies in Islamic and Later Indian Art from the Arthur M. Sackler Museum, Harvard University Art Museums*, Cambridge, 2002, s. 59-75.
- Pektaş, Kadir, *Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları*, Ankara, 2001.

- Pfister, R., "Toiles à Inscriptions Abbasides et Fatimides", *Bulletin d'Études Orientales*, 1945-6, sy. 9, s. 46-90.
- Rice, D. S., "Studies in Islamic Metalwork", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1952, sy. 14, s. 564-578.
- Rifaioğlu, Mert Nezih, "Yapı Kitâbelerinin Konya İlinin Selçuklu Dönemi Kentsel Gelişiminin Belirlenmesinde Kaynak Olarak Kullanılması", *Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi, e-Dergisi*, 2006, sy. 2-3, s. 99-111.
- Rogers, J. M., "Calligraphy and Common Script: Epitaphs from Aswan and Akhlat", *Content and Context of Visual Arts in the Islamic World*, Penna, 1988, s. 105-137.
- Roy, B. and P. Poinssot, *Inscriptions Arabes de Kairouan*, Paris, 1950-8.
- Saatçi, Suphi, *Mimar Sinan'ın Yapılarındaki Kitâbeler*, İstanbul, 1988.
- Sauvaget, Jean, "Glanes épigraphiques", *Revue des Études Islamiques*, 1941-6, sy. 6, s. 17-28.
- Schneider, Madeleine, "Deux Etudes d'épigraphie Arabe", *Journal Asiatique*, 1987, sy. 275, s. 223-252.
- Schneider, Madeleine, "Les Inscriptions arabes de l'ensemble architectural de Zafar-Di Bin (Yemen du Nord)", *Journal Asiatique*, 1985, sy. 273, s. 61-137, 293-369.
- Serdaroğlu, Vildan, "Multi-Dimensional Functions of Ottoman Poetry", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 17, 2007, s. 79-101.
- Serin, Muhittin, *Hat Sanatımız*, İstanbul, 1982.
- Serin, Muhittin, *Hattat Şeyh Hamdullah, Hayatı, Talebeleri, Eserleri*, İstanbul, 1992.
- Sharon, Moshe, "An Arabic Inscription from the Time of 'Abd al-Malik", *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 1966, sy. 29, s. 369-72.
- Sharon, Moshe, *Corpus Inscriptionum Arabicarum Palaestinae*, Leiden-Boston, 2007.
- Sharon, Moshe, "Un Nouveau Corpus des Inscriptions Arabes de Palestine", *Revue des Études Islamiques*, 1974, sy. 42, s. 185-191.
- Siddiq, Mohammad Yusuf, "An Epigraphical Journey to an Eastern Islamic Land", *Muqarnas*, 1990, sy. 7, s. 83-109.
- Subaşı, M. Hüsrev, "Hat Sanatı ve Tarih Açısından Eyüp Mezar Taşı Kitâbeleri", *Eyüpsultan Sempozyumu*, İstanbul, 1997, sy. 1, s. 181-198.
- Sönmez, Zeki, *Başlangıcından 16. Yüzyıla Kadar Anadolu Türk-İslam Mimarisinde Sanatçılar*, Ankara, 1989.
- Şerif, Abdürrahim, *Ahlat Kitâbeleri*, İstanbul, 1932.
- Taşdemir, Meral, "Kastamonu Şeyh Şaban-ı Veli Camisi ve Türbesi Haziresinde Yer Alan Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Tevhid, Ahmed, "Bursa'da Umur Bey Camii Kitâbesi", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1329, sy. 3, s. 865-872.
- Tevhid, Ahmed, "Bursa'da En Eski Kitâbe", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1330, V/29, s. 318-319.
- Tevhid, Ahmed "Menteşe Oğullarından Ahmed Gazi Beyin Hayratı Kitâbeleri", *Târîh-i Osmânî Encümeni Mecmûası*, 1331, sy. III-IV/18, s. 1146-1152.

- Top, Mehmet, "Hakkâri'de Tarihi Mezarlıklar ve Mezar Taşları", *VI. Orta Çağ Ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Sempozyumu*, (8-10 Nisan 2002), Kayseri, 2002, s. 745-759.
- Tunçel, Gül, "Üsküp Mustafa Paşa Camii Haziresindeki Mezar Taşları", *Dini Araştırmalar*, 2005, sy. 21, s. 277-287.
- Tunçel, Gül, *Batı Anadolu Bölgesi'nde Cami Tasvirli Mezar Taşları*, Ankara, 1989.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Osmanlı'ya Ait En Erken Tarihli Kitâbe Üzerine Bir Değerlendirme", *Ortaçağ'da Anadolu -Prof. Dr. Aynur Durukan'a Armağan-*, Ankara, 2002, s. 473-484.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Kitâbelerin Diliyle Samsun Kalesi", *Vakıflar Dergisi*, 2004, sy. XXVIII, s. 283-291.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Medeniyet Tarihimizde Taş Vakfiyeler", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2000, sy. 1, s. 33-53.
- Tüfekçioğlu Abdülhamit, *Edincik'te Türk Devri Mimarisi ve Mezar Taşları*, Bursa, 2005.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Türk Mimarisinde Yazı", *Yeni Türkiye Dergisi*, Ankara, 2002, sy. 46, s. 616-635.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, "Türk-İslam Dönemi Türbe ve Mezar Taşı Kitâbelerinde Tarih İbareleri", *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*, İstanbul, 1999, s. 394-404.
- Tüfekçioğlu, Abdülhamit, *Erken Dönem Osmanlı Mimarisinde Yazı*, Ankara, 2001.
- Türkmen, Kerim, "Karamanoğulları Devri Kitâbeleri", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Tütüncü, Mehmet, *Turkish Jerusalem (1516-1917), Ottoman Inscriptions from Jerusalem and Other Palestinian Cities*, Haarlem, 2006.
- Uluçam, Abdüsselam, *Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları*, Ankara, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Anadolu Türk Tarihi Vesikalarından Tokad, Niksar, Zile, Turhal, Pazar, Amasya Vilayet, Kaza ve Nahiye Merkezlerindeki Kitâbeler*, İstanbul, 1927.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Afyon Karahisar, Sandıklı, Bolvadin, Çay, Isaklı, Manisa, Birgi, Muğla, Milas, Peçin, Denizli, Isparta, Atabey ve Eğirdir'deki Kitâbeler ve Sahip, Saruhan, Aydın, Menteşe, İnanç, Hamitoğulları Hakkında Malûmat*, İstanbul, 1929.
- Ülker, Necmi, "Balıkesir - Şeyh Lütfullah Camii Haziresi Mezar Kitâbeleri (XVIII - XX Yüzyıl)", *VIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (28 Mayıs - 1 Haziran 1990, Ankara), Ankara, 1991, s. 457-476.
- Ülker, Necmi, "Selçuk'ta Bulunan Osmanlı Dönemi Mezar Kitâbeleri", *I. Uluslar Arası Geçmişten Günümüze Selçuk (4-6 Eylül 1997)*, İzmir, 1998, s. 367-373.
- Volov, Lisa, "Plaited Kufic on Samanid Epigraphic Pottery", *Ars Orientalis*, 1966, sy. 6, s. 107-34.
- Walker, J., "Six Kufic Inscriptions", *Le Muséon*, 1951, sy. 54, s. 151-156.
- Wiet, Gaston, "Notes d'épigraphie Syro-musulmane", *Syria*, 1924, sy. 5, s. 216-53.
- Wiet, Gaston, "Nouvelles Inscriptions Fatimides", *Bulletin de l'Institut d'Égypte*, 1941-2, sy. 24, s. 145-55.

- Wiet, Gaston, "Une nouvelle Inscription Fatimide au Caire", *Journal Asiatique*, 1961, sy. 249, s. 13-20.
- Williams, Carolyn. "The Qur'anic Inscriptions on the Tabut of al-Husayn in Cairo", *Islamic Art*, 1987, sy. 2, s. 3-14.
- Yaman, Bahattin, "Isparta Gülcü Mezarlığı Mezar Taşları", *Erdem*, 2007, sy. 48, s. 170-201.
- Yapar, Berrin, "Yunanistan'daki Türk Eserlerinde Kitâbeler (Dedeâğaç, Dimetoka, İskeçe, Gümölcine, Selanik, Kavala, Yenice-Karasu)", Yüksek Lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007.
- Yardım, Ali, "Tokat ve Çevresi Mimari Eserlerindeki Hadisler", *Türk Tarihinde ve Kültüründe Tokat Sempozyumu*, Ankara, 1987, s. 466-476.
- Yardım, Ali, *Alanya Kitâbeleri: Tesbit, Tescil, Tasnif ve Değerlendirme*, İstanbul, 2002.
- Yazıcıoğlu, Emrah, "Nevşehir-Hacı Bektaş-i Veli Külliyesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Yazır, Mahmud Bedreddin, *Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli*, (nşr. M. Uğur Derman), c. I-III, Ankara, 1972-1990.
- Yer Kader, "Trabzon Sülüklü Şehir Mezarlığı'ndaki 18. Yüzyıl Mezar Taşları", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2004.
- Yüksel, Murat, *Trabzon'da Türk-İslam Eserleri ve Kitâbeleri*, c. I-V, İstanbul 1991.
- Yüksel, Murat, *Gümüşhane Kitâbeleri*, İstanbul, 1997.
- Zbiss, S. M., *Inscriptions de Gorjani*, Corpus des Inscriptions arabes de Tunisie, Tunis, 1962.
- Zbiss, S. M., *Inscriptions de Monastir*, Corpus des Inscriptions arabes de Tunisie, Tunis, 1962.
- Zbiss, S. M., *Inscriptions de Tunis et de sa banlieue*, Corpus des Inscriptions arabes de Tunisie, Tunis, 1955.
- Zeybek, Recep, "Denizli Kabristanlığında 18. Ve 19. Yüzyıllardan Kalma Mezar Taşlarının Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.

Türk-İslam Sanatında Kitabeler

Kemal ÖZKURT-Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU

Özet

Kitabeler sadece Türk sanatının değil tüm İslam sanatının en önemli öğelerinden biridir. İslam'ın resim ve heykele mesafeli duruşu yazının gelişmesine ve başlı başına bir sanat dalı haline gelmesine zemin hazırlamıştır. Bunun ötesinde Kur'an'ın bizzat Kalem'i ve yazıyı övmesi ve hadislerde farklı bir bağlamda da olsa kalemin ilk yaratılan şey olarak gösterilmesi, yazı sanatının yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.

Türk-İslam sanatında, özellikle mimaride yazı, yapının inşa süreci ve işlevine ilişkin bilgiyle birlikte, üzerinde yer aldığı eserin süsleme repertuarının önemli bir bölümünü de oluşturmaktadır.

Bu makalede Türk-İslam sanatında kitabe konulu farklı çalışmalardan öne çıkanlar ele alınıp kısaca değerlendirilmekte ve geriye kalan çok sayıda çalışma ise kaynakça şeklinde tasnif edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kitabe, Mimari, İnşa Kitabesi, Şahide, Sülüs

Inscriptions in Turkish Islamic Art

Kemal ÖZKURT-Abdülhamit TÜFEKÇİOĞLU

Abstract

Inscriptions are key elements of not only Turkish but also Islamic art. The nonfigurative character of the Islamic art and particularly the glorification of the "pen" in the Quran have contributed to the development of writing itself as a form of art. Together with the knowledge of the construction process and the function of the buildings, inscriptions in Turkish-Islamic art and architecture constitute a significant part of the decorative repertoire.

This essay reviews some of the leading works on inscriptions in the Turkish-Islamic art and categorizes the rest in the form of a bibliography.

Keywords: Inscription, Architecture, Gravestone, Thuluth

